

Özge Eker Kavalçalan

Dr. Öğr. Üy. Kapadokya Üniversitesi/Ortak Dersler Birimi, Nevşehir/Türkiye
Assist. Prof., Cappadocia University/ Common Courses Unit, Nevşehir/Türkiye

eposta: ozge.eker@kapadokya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0977-8110> - RorID: <https://ror.org/01zx17h33>

Atıf/Citation: Eker Kavalçalan, Özge. 2026. Tiem 73 Kur'an Çevirisi Örneğinde Sıralı İfadeler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 14/1, 41-64. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1695741>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	08.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	11.12.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2026

TİEM 73 KUR'AN ÇEVİRİSİ ÖRNEĞİNDE SIRALI İFADELER

Öz

Bu çalışmada pek çok yerde ikileme, ikilemenin özel görünümlerinden veya ikilemenin kuruluş yapılarından biri olarak tanımlanan yakın anlamlı kelimeler, Türk İslam Eserleri Müzesi No: 73'te kayıtlı Kur'an çevirisi üzerinden sıralı ifadeler başlığı ile değerlendirilmiştir. Türkçenin kavram alanı oluşturma gelenekleri arasında yer alan sıralı ifadeler genel çerçevede yakın anlamlı sözcüklerin birbirleriyle tarih çizgisinde bütünleşmeden kurduğu çok sözcüklü yapılardır. Bu çalışmada TİEM 73 Kur'an çevirisinde yer alan farklı sözlük birim durumundaki yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu sıralı ifadeler derlenmiştir. Bu yapıları oluşturan her sözcük bir sözlük birim durumunda olmakla birlikte herhangi bir ses veya ek tekrarına da sahip değildir. Sıralı ifadeleri oluşturan her sözcüğün tarihsel süreçteki görünümüne Clauson (1972)'a ait "An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth Century Turkish" adlı sözlük üzerinden yer verilmiştir. Bunun nedeni ise tespit edilen sözcüklerin farklı sözcüklerle bir araya gelerek kurduğu farklı yapıları tarihsel süreç içerisinde göstermektir. Bu çalışmada TİEM 73 Kur'an çevirisinden derlenen yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu 36 sıralı ifade değerlendirilmiştir. Bu yapıların ikileme ve özel görünümleri dışında bir sıralı ifade tanımı oluşturacak özelliklere sahip olduğu görülmüştür. Bu özelliklere sahip sözcükler metin merkezli derlenerek tanınmıştır. Çalışma; ikileme, çift söz, sıralı ifade gibi terimlerin tanımı ile başlatılmıştır. Metin merkezli örneklerin yer aldığı inceleme kısmından sonra konuyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karahanlı Türkçesi, TİEM 73 Kur'an Çevirisi, Kavram Alanı, İkilemeler, Sıralı İfadeler.

SEQUENTIAL EXPRESSIONS IN EXAMPLE OF TIEM 73 KUR'AN
TRANSLATION

Abstract

In this study, near-synonymous words, which are defined as reduplication, one of the special forms of reduplication or as a structural element of reduplication in many places, have been evaluated under the title of sequential expressions based on the Kur'an translation registered at the Turkish Islamic Works Museum No: 73. Sequential expressions, which are located in the traditions of conceptual field creating in Turkish, are multi-word structures formed by not the integration of synonymous words along the historical timeline. In this study, sequential expressions, which are constituted by near-synonymous words in different lexical morpheme found in TIEM 73 Kur'an translation, have been collected. As well as each word that constituted these structures is a lexical morpheme, it does not have any alliteration or affix repetition. The historical appearances of each word forming the sequential expressions are provided through Clauson's (1972) dictionary titled "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish." The reason for this is to demonstrate the different structures formed by the identified words coming together with different words throughout the historical process. In this study forty six sequential expressions, which are constituted near-synonymous words compiled have been evaluated TIEM 73 Kur'an translation. It has been seen that these structures possess features that will create a definition of a sequential expression except of their reduplication and special appearances. Words with these characteristics have been identified through text-based analysis. The study begins with definitions of terms such as reduplication, compound words, and sequential expressions. Following the analytical section, which includes text-based examples, evaluations related to the topic are presented.

Keywords: Karakhanid Turkish, TIEM 73 Kur'an Translation, Conceptual Field, Reduplication, Sequential Expressions.

Giriş

Bu çalışmada pek çok yerde ikileme, ikilemenin özel görünümlerinden veya ikilemenin kuruluş yapılarından biri olarak tanımlanan yakın anlamlı kelimeler, Türk İslam Eserleri Müzesi No: 73'te kayıtlı Kur'an çevirisi üzerinden sıralı ifadeler başlığı ile değerlendirilmiştir. Sıralı ifade yapıları bazı çalışmalarda ikilemenin özel görünümleri olarak adlandırılırken bazı çalışmalarda müstakil bir yapı olarak geçmiştir (bk. Doğan 2024: 82- 83). Genel çerçevede ise sıralı ifadeler tarihsel süreçte sözcüklerin birbirleriyle bütünleşmeden kurduğu yapılar veya çok sözcüklü kalıp dil birimleri olarak tanımlanmıştır.

TIEM 73 Kur'an çevirilerinde bir sözcüğün diğer sözcüğün açıklayıcısı olarak kullanıldığı sözcüklerin birleşerek oluşturduğu "*çın rāst*" (17r/ 007= 002/ 144); "*fidā yuluğ*" (398v/1= 057/ 015); "*bālgüsüz mühmāl*" (429r/ 2= 075/ 036); "*māl tawar*" (270v/1= 026/ 088); "*ögdī şükr*" (300r/ 4= 031/ 025); "*amrulğu sarāy*" (344r/ 3= 040/ 039); "*turğu sarāy*" (319v/ 3= 035/ 035); "*sarāy āwīñizlārdin*" (406v/ 8= 060/ 008); "*aşlın tüpin*" (395r/ 8= 056/ 072); "*uğuşlar gürūhlar*" (127r/ 4= 007/ 160); "*gürūh ögür*" (280r/ 2= 028/ 004); "*boş āzād*" (61r/7=004/024) ; "*hālāl arığ*" (19v/5= 002/168); "*uwut āndāmını*" (240r/ 1= 021/ 091) gibi (bk. Kök, 2004 ve Ünlü,

2004) (A+ T), (F+ T), (SR. + T) yapılar¹ bazı çalışmalarda ikileme/ hendiadyoin başlıklarıyla anılmıştır. Bilindiği üzere bu yapılar, geçmiş Uygur Türkçesi dönemi çeviri faaliyetlerine de dayanan yabancı kökenli bir kelime ile Türkçe kelimelerin yan yana gelmesinden oluşmaktadır. Ata (2019: XIX) anlaşılabilirlik kaygısıyla metinde yer verilen bu yapıları mütercimnin edatlara gerek duymadan kullandığı yapılar olarak değerlendirmiştir. Çürük (2016 b: 428) ise benzer şekilde bu yapıların Farsça etkisiyle geleneğe girdiğini, ikileme olmadığını ifade etmiştir. Uygur Türkçesi çeviri faaliyetleri veya Farsça ile geleneğe giren ve çoğunlukla ikileme başlığı altında değerlendirilen bu yapılar da çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir.

Çalışmanın kapsamına alınmayan bir diğer yapı grubu ise tekrarlarla meydana getirilen ikilemelerdir. Kelimenin ilk, orta veya son hecede ses ve ek tekrarıyla veya ıstikak yoluyla meydana getirilen *“asığ tusuğ”* (324v/2= 036/ 073); *“boğı sını”* (281v/8= 028/ 014); *“eş koldaş”* (326v/ 6= 037/ 051); *“katık karık”* (235v/ 8= 021/005); *“kutluğ kıwlığ”* (18r/1=007/054); *“uwuş tüwüş”* (209v/5=017/049); *“yırak ırak”* (250r/3= 023/ 036); *“ulaşıklık yawukluk”* (265v/ 8= 025/ 054); *“katıg isig”* (441v/ 8=088/ 005); *“kın kızgıt”* (166r/9=011/039); *“yawuz esiz”* (274v/ 8= 027/ 005); *“horluk rüsvālīk”* (14r/1= 002/114); *“täñ tuş”* (6v/2=002/048); *“tüz täñäşig”* (23r/4= 002/194); *“toğ tuman”* (155v/9= 010/ 026); *“ärk türk”* (411v/3= 064/ 001); *“amrulgu turğu”* (266r/ 5= 025/ 076); *“tatlıg süçig”* (265v/6= 025/ 053); *“tatlıg siniglig”* (317v/7= 035/ 012); *“el uluş”* (180r/8= 012/082) gibi yapılar alan yazında ikileme olarak tanımlanmakla birlikte farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu yapılar ritmik ses ve ek tekrarlarına sahip olduğu için literatürde ikileme olarak kabul edilir. Çalışmanın konusu ise ritmik ses tekrarlarının bulunmadığı sıralı ifade yapılarıdır. Dolayısıyla bu ikilemeler çalışma sınırlarına dahil edilmemiştir.

Bu çalışmanın kapsamına *“yırak da yawuk”* (443v/8= 090/ 016); *“oğul kız”* (410r /5= 063/ 009) gibi zıt anlamlı veya eş anlamlı kelimelerin oluşturduğu yapılar da dahil edilmemiştir. Bu yapıların ikileme/ hendiadyoin olup olamayacağı konusunda da bir görüş birliği sağlanamamakla birlikte aralarındaki anlam olaylarından dolayı da sıralı ifade yapıları içinde değerlendirilmemiştir.

Çalışma kapsamına sıfat + isim durumundaki ikileme yapıları da dahil edilmemiştir. Çünkü, sıralı ifadeleri oluşturan sözcükler kendi aralarında herhangi bir gramatikal veya ortak bir anlam bağlantısı kurmayacaklardır. Örneğin *“üzmä bilig”* (35r/2 =002/ 269) (Kök 2004: 31) ifadesinde keskin olarak anlamlandırılan *“üzmä”* sözcüğü bilgi kavramı ile bir araya

¹ Çetin “Kur'an Tercümesi Rylands Nüshasındaki İkilemeler” başlıklı yazısında Rylands Nüshası'nda bu kullanımların çevirmenin tercihi doğrultusunda kullanılan art arda gelen eş ya da yakın anlamlı sözcükler olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu sözcüklerin tarihî süreçteki kullanım alanlarına bakarak oluşturdukları yapıları ikileme olarak adlandırmıştır (2013: 1005, 1017).

² “berür bilgini kimkä tiläsä kim berilsä üzmä bilig.”

getirilince “hikmet” anlamına gelmektedir (Kök 2004: 647). Dolayısıyla buna benzer yapılar çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir.

Bu çalışmada TİEM 73 Kur'an çevirisinde “*ağırlık edgü*” (207 v/ 7= 017/ 023) (Kök 2004: 204); “*arzū hāvā*” (307 r/ 6 = 033/ 037) (Ünlü 2004: 127); “*buşuğ öfkä*” (126r/ 3=007/ 154) (Kök 2004: 121); “*ädiz yüksäk*” (67 v/3= 004/ 078) (Kök 2004: 63); “*elük oyun*” (87v/ 4= 005/ 057) (Kök 2004: 82); “*oyun satu*” (101v/3= 006/ 070) (Kök 2004: 96); “*ew yurt*” (403r/3=059/008) (Ünlü 2004: 228); “*ılañku üsim*” (012/085=180v/5) (Kök 2004: 174); “*ingän täwä*” (390r/ 3= 054/ 027) (Ünlü 2004: 214); “*kamuğ barça*” (316r/9= 035/ 010) (Ünlü 2004: 136); “*käd üküş*” (85r/9= 005/ 042) (Kök 2004: 80); “*keñ alkıg*” (7r/ 008=2/ 58) (Kök 2004: 6); “*tergi aş*” (94v/ 3= 005/114) (Kök 2004: 88); “*katıgsız sakru*” (133v/3= 008/025) (Kök 2004: 128); “*küç töläk*” (332r/ 5= 038/ 045) (Ünlü 2004: 155); “*ağırlık küsüş*” (364 r/ 6= 044/ 049); “*küşüş uğan*” (405 v/2= 059/ 023) (Kök 2004: 229); “*orun töşäk*” (71r/ 1= 004/ 102) (Kök 2004: 66); “*tarıg äkin*” (217 r/ 9= 018 / 032) (Kök 2004: 214); “*kan iriy*” (433v/ 8= 078/ 025) (Ünlü 2004: 261); “*tawarnı näk*” (444v/ 7= 092/ 011) (Ünlü 2004: 277); “*öfkä kın*” (125 v/ 9= 7/152) (Kök 2004: 121); “*öfkä buşuğ*” (354v/9= 042/ 016) (Ünlü, 2004: 176); “*tükäl ägsüksüz*” (308v/ 5= 033/ 044) (Ünlü 2004: 127); “*ögdi aymak*” (294r/ 9= 030/ 018) (Ünlü 2004: 113); “*täşriş etig*” (398r/2= 057/ 020) (Ünlü 2004: 223); “*tuç kızıl*” (312v/ 8= 034/ 012) (Ünlü 2004: 131); “*tolu yüklüg*” (322r/ 1= 036/ 041) (Ünlü 2004: 142); “*kor yas*” (25v/6= 002/ 214) (Kök 2004: 23); “*uluğ yüksäk*” (196r/ 1= 016/ 001) (Kök 2004: 191); “*yalıñ kuruğ*” (34r/ 7= 002/ 264) (Kök 2004: 30); “*yaraşı kertü*” (253v/3= 023/ 090) (Ünlü 2004: 63); “*yüksäk uluğ*” (62v/8= 004/ 034) (Kök 2004: 58) gibi [T + T], [F+A] isim + isim durumundaki yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu sıralı ifadeler derlenmiştir. Bu yapılar farklı çalışmalarda anlamları ve kuruluşları bakımından ikilemeler çatısı altında bağlaçsız kullanım şekilleri içerisinde incelenmektedir (Tunca 2011: 117; Ağca 2015b: 17; Sevim 2019: 16; Yıldız 2019: 148- 190; Uluç 2024: 1182). Bu yapıları oluşturan her sözcük sözlük birim durumunda olmakla birlikte herhangi bir ritmik ses veya ek tekrarına da sahip değildir. Sözcükler kendi arasında eş anlamlılık bağlantısı da taşımamaktadır. Bu sözcüklerin aynı zamanda tarih boyunca farklı kelimelerle sözcük alanları oluşturduğu görülmektedir³. S. G. Clauson’a ait “An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish” adlı sözlükten hareketle bu alanları sınırlı da olsa takip edebiliyoruz. Örneğin, “*orun töşäklärinizdin*” (71r/ 1= 004/102) ifadesinde “*orun*” ve “*töşäk*” sözcüklerinin tarihsel süreçte farklı sözcüklerle bağlantı kurduğu görülmektedir. (bk. orun töşäk md.). Bu durum TİEM 73 Kur'an çevirisinde de görülmektedir. Örneğin “*yüksäk bütün*” (358v/1= 043/ 004); “*yüksäk uluğ*” (62v/8= 004/034), “*uluğ yüksäk*” (196r/1=

³ Ağca ve Bayrak (2018: 801, 803) bu tür ifadeleri ikilemenin bir diğer adı olarak görülen “çift söz” olarak adlandırmıştır. Bu konuya bir başka örnek de Bozok’a ait “Eski Uygur Türkçesinde Arıg Turuğ, Arıg Silig ve Arıg Süzük İkilemeleri Üzerine” adlı çalışma gösterilebilir. Bu çalışmada temiz anlamındaki “arıg” sözcüğü temizlik kavram alanına giren “*turuğ*”, “*silig*”, “*süzük*” gibi farklı sözcüklerle bağlantı kurarak yer yer cümlede sıfat görevinde kullanılmıştır (2018: 45). Dolayısıyla bu örnekler geleneksel tarihi ikileme çalışmalarına göre ikileme olmamalı ama güncel çalışmalara göre de özellikle ikileme ile ilgili katı kurallar kaldırıldığında ikileme olarak adlandırılabilir. Bu durumda ise her ardışık kullanım ikileme olarak adlandırılır.

Tiem 73 Kur'an Çevirisi Örneğinde Sıralı İfadeler

016/001), **“ādiz yüksäk”** (67v/ 3= 004/ 078) yapılarındaki **“yüksäk”** sözcüğünün **“bütün”**, **“uluğ”**, **“ādiz”** gibi sözcüklerle bütünleşmeden üstelik farklı fonetik görünümde ve farklı dizilişlerde bağlantı kurduğu görülmektedir. Söz konusu örneklerdeki durumlar bir dönemdeki çalışmalarda anılan ikilemelerin veya hendiadyoinlerin kalıplaşma ve diziliş hadiselerine de uymamaktadır. Anlamsal ve yapısal kalıplaşmaların ikilemeler için bağlayıcı bir ölçüt olamayacağını ifade eden güncel çalışmalara bakıldığında ise bu defa da arka arkaya sıralanmış her sözcüğün ikileme çatısı altında anılacağı düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

TİEM 73 Kur'an çevirisindeki sıralı ifadeleri oluşturan sözcüklerin diğer bir özelliği de yalın halde bulunmasıdır. **“ārzu hävā”**, **“buşuğ öfkā”**, **“esiz artak”**, **ādiz yüksäk**, **“elük oyun”**, **“ılañku äsim”**, **“ingän täwä”**, **“kamug barça”**, **“keñ alığı”**, **“tergi aş”**, **katıgsız sakru”**, **“küç töläk”**, **“kor yas”** sıralı ifade yapılarını oluşturan sözcükler aynı kavram alanında bulunmakla birlikte sözcükler çoğunlukla yalın hâldedir ve kendi aralarında sıfır morfemle dahi anlamsal bir bağlantı kurulmamıştır. Bulgular arasındaki **“etig bāzäk”** (235r/ 5= 020/ 131) yapısının **cümle içindeki görünümü olan “etigini bāzäkini”** yapısındaki /+i/ belirtme durumu eki ise cümlelerin yüklemi ile bağlantı kurmuştur. Dolayısıyla anlam bağlantısı yapıyı oluşturan iki sözcük arasında olmadığı, yani herhangi bir tamlama kurulmadığı için sıralı ifadeler içerisinde değerlendirilmiştir.

TİEM 73 Kur'an çevirisindeki sıralı ifadeleri oluşturan sözcüklerin diğer bir özelliği de yapıyı oluşturan sözcüklerden ilkinin +sIz biçim birimini almasıdır. İkilemelerde +sIz ekinin işlevine değinilen çalışmalara göre ek, ilk kelimeye geldiğinde zıt anlamlı sözcükleri yakın anlamlı sözcüklere çevirmektedir (Can 2010: 95; Yıldız 2019). Bu nedenle TİEM 73 Kur'an çevirisinde **“katıgsız sakru”** (133v/3= 008/025) (Kök 2004: 128) gibi örnekler de değerlendirmeye alınmıştır. Can'ın çalışmasında +sIz ekini alan yapıların hapax olarak değerlendirilmesi eki alan diğer söz konusu yapıların da ikilemeden ziyade sıralı ifadeler olabileceği düşüncesini desteklemektedir (bk. Can 2010).⁴

TİEM 73 Kur'an çevirisinde tespit edilen sıralı ifadeler söz dizimsel açıdan ikileme/ hendiadyoin gibi özel görünümünden farklı olarak çoğunlukla nesne görevindedir. **“biz idğular miz ingän täwä sınamaq üçün anlarğa köz tutğıl anlarğa”** (390r/ 3= 054/ 027). TİEM 73 Kur'an çevirisinde tespit edilen bu sıralı ifadelerin anlamsal açıdan bakıldığında duyguları ve psikolojik durumları değil de daha çok temel varlıkları karşılayan yapılar olduğu görülmüştür.

⁴ Bu konu aynı zamanda “sözlükselleşme” adı altında da anılmaktadır. Bk. Demirel, Ezgi. 2022. “Eski Türkçede Yokluk Bildiren +Sxz Eki ve Bununla Genişleyen Eklerle Kurulan Bazı Tek Örnekler Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme.” *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 6(1), 59-78; Nalbant, Mehmet Vefa, Mustafa Ağca. 2020. “Eski Uygur Türkçesi Metinlerinin Sözlükselliği ve Sözlük Yöntemi: Metin İçi Sözlük.” *Türkbilig* 39 (39), 95-105.

Yöntem ve Teknik

Bu çalışmada Kök (2004)'e ait "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin" adlı doktora tezinden ve Ünlü (2004)'ye ait "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 235v/3-450r/7) Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin" adlı doktora tezinden hareketle sıralı ifade yapıları derlenmiştir. Sıralı ifadelerle ilgili literatür taramasında ise sıralı ifadelerin adlandırma olarak geçtiği çalışmalar üzerinde durulmuştur. İkileme ve ikilemenin özel görünüşleri hakkında bilgi veren çalışmaların ise genel tematik bir değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın analiz kısmında sıralı ifadeler Kök (2004) ve Ünlü (2004)'nün doktora tezlerinden metin merkezli derlenmiştir. Sıralı ifade yapılarının metinde geçtiği yerler sayısal açıdan köşeli parantez içinde tanıklanmıştır. Sıralı ifadelerin tespiti açısından önemli olan tarihsel süreçteki gelişimleri ise S. G. Clauson'a ait "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish" adlı sözlük üzerinden tanıklanmıştır.

Değerlendirme kısmında ise TİEM 73 Kur'an çevirisinde tespit edilen sıralı ifadelerin, ikileme ve özel görünüşlerinin tipolojilerinden ayrımı alan yazındaki farklı çalışmalarla değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise sıralı ifade tipolojisinin ne olabileceği konusunda maddelere yer verilmiştir.

1. Sıralı İfadeler, İkilemeler ve Yakın Anlamlı Sözcükler

İkilemeler Türk dilinin tarihî metinlerinde sıkça kullanılan, Türkçenin en önemli kavram alanlarından biridir. İkilemelerin Türk dilbilgisindeki ilk tanımlarından birine de Dîvânü Lugâtî't Türk'te rastlamaktayız. Kâşgarlı, bu maddelerde "karga- arka-" ve "sasığ barıg" sözcüklerinin çift olarak söylenmeleri gerektiğini vurgulamıştır (DLT 1985: 284, 372).

Geleneksel olarak ikilemeler alan yazında anlam, köken, kuruluş ve görev açısından incelenmiştir. İkileme yapıları için ayrıca hendiadyoin, tekrar, tekrar grubu, tekrarlı yapılar, kelime grubu, sıralamalı kelimeler, reduplication, ikizleme, ikiz kelime, kelime koşmaları, koşma takımı, yineleme öbekleri, iştikaklı ikilemeler ve eş merkezli birleşik kelimeler tanımları kullanılmıştır ve bu yapılar dünya üzerindeki dil evrenlerinin kavramları anlamlandırma araçlarından biri olarak görülmüştür. İkilemeler üzerine yapılan çalışmaların ana temasını Türkçenin kavram alanında ikileme yapısına ait kesin sınırların çizilmesi meselesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda ikilemeler bünyesindeki sözcüklerin fonetik yapısı, sözcüklerin konumu, kalıplaşması, dizilişi ve köken özellikleri başta olmak üzere yapı, şekil, anlam ve konumlanış açısından betimlenmiştir. Buna göre ikilemeler tarihsel süreç boyunca kalıp hâlinde kullanılırlar, ikilemeyi oluşturan ögeler çoğunlukla aynı biçim birimleri alırlar, eş, yakın ve karşıt anlamlı sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur, anlamsal açıdan sözde güzellik yaratırlar, duygu ve düşünceleri aktarırlar ve anlatımı kolaylaştırıp pekiştirirler. Bunun dışında ikilemeler sözcük türetimine de katkı sağlayan yapılardır. Ancak güncel

çalışmalarda bu yapıların farklı başlıklar altında değerlendirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. (Çağatay 1940; Eren 1949; Tuna 1949, 1950; Ağakay 1953, 1954; Tietze 1966; Banguoğlu 1974; Hatipoğlu 1981; Kargı Ölmez 1997; Aydın 1997; Gabain 2003; Şen 2003; Durgut 2004; Sev 2004; Toprak 2005; Ergin 2009; Can 2010; Aktan 2010; Özkan 2011; Yıldız 2011; Bozok 2012; Tokay 2013; Şen 2015; Ağca 2015 a, 2015 b; Bozok 2018; Güngör 2018; Hirik 2018; Aydın ve Karaman 2019; Sevim 2019; Keskin 2021; Altıkulaçoğlu 2021). Bahsini geçirdiğimiz çalışmalarda tanımlarda yakın anlamlı sözcüklerin de ikilemeleri meydana getiren yapılar olarak kabul edildiği görülmektedir. Söz konusu bu ardışık veya sıralı yapılardaki her sözcüğün tek başına bir sözlük birimi olarak kullanıldığı farklı sözcüklerle de tarih boyunca bağlantı kurduğu görülmüştür. Bu yapılar yukarıda bahsini geçirdiğimiz çalışmalarda ve farklı kaynaklarda da ikileme başlığı altında bağlaçsız kullanılan yapılar olarak değerlendirilmiştir (ayrıca bkz. Tunca 2011: 117; Ağca 2015b: 17; Sevim 2019: 16; Yıldız 2019: 148- 190; Uluç 2024: 1182). Çürük (2016 b: 428- 429) de çalışmasında dünya dillerinden hareketle oluşturduğu ikileme tanımında da bir yapının ikileme olarak kabul görmesi için ses, hece ve sözcük tekrarlarının olması gerektiğini, zıt ve eş anlamlı sözcüklerle kurulan yapıların anlamsal çeşitlilik sağlamak için bile olsa ikileme olarak kabul edilmemesi gerektiğini, farklı bir terimle adlandırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Çürük (2016 b: 428- 429)'ün düşüncesini yakın anlamlı sözcüklerin kurduğu yapılar için de uyarlayabiliriz. Çürük (2016 b: 428- 429) bu yapıların, ikileme olarak kabul edilen yapılarla aynı kategoride değerlendirilmek istense bile terim değişikliğine gidilmesi gerektiğini bildirir ve Ağakay'ın "kelime koşması" (complex word) ifadesinin kullanılmasını önerir fakat yine de ses tekrarlı yapıların da bu başlık altında değerlendirilmesi ihtimaline karşılık bu düşünceyi zayıf bulur. Nitekim tespit ettiğimiz yapılarda bulunan sözcüklerde ritmik bir anlamsal tekrara rastlanmamaktadır. İkilemelerin söz dizim ve morfolojik yapılarıyla da ilgilenen Çürük (2016 a: 400- 409) bu yapıların cümledeki anlamsal işlevleriyle de ilgilenerek cümlede güçlendirme ve anlamsal çeşitlilik sağlama fonksiyonlarının olduğundan bahsetmiştir.

Ağakay (1954: 104)'a göre yakın anlamlı sözcüklerle oluşturulan ikilemeler kavram çerçevesini genişletmekle birlikte bu ikilemelerde birinci veya ikinci sözcüğün anlamı bütün ikilemeye etki eder. Hatipoğlu (1981: 58- 59)' na göre ise yakın anlamlı sözcüklerle oluşturulan ikilemelerde, her iki sözcüğün kendi anlamında başlı başına kullanıldığı görülmekle birlikte sözcüklerin bazılarında anlam ortaklığı yanında ses ve biçim yakınlıkları da vardır. Çağatay (1978: 39)' a göre ise ikilemeleri oluşturan yakın anlamlı sözcükler, kendi anlamları dışında ikilemeye özgü yeni bir anlam kazandırır.

Ölmez ve Aris (2019: 42) ise ikileme gibi görünen fakat yakın anlamlı kelimelerden oluşan "tikil- tur-", "tüp teriñ", "ulug ediz", "yıdılığ tanlıg" gibi kelime gruplarının aldıkları

ekler ve cümlede kazandıkları anlamlar nedeniyle ikileme olmadıklarını düşünerek ikileme başlığı altında değerlendirmeye almamışlardır.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşan ikilemelerin zamanla eş merkezli birleşiklere dönüşebileceği de vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Sarı (2018: 1263) eski Türkçede tek bir sözcükle karşılanabilecek genel anlamsal içerikli kavramların ikileme yapısındaki eş merkezli birleşiklerle karşılanabileceğini vurgulamıştır.

Doğan (2024: 82- 83)'a göre ise ardışık bir yapının ikileme/ hendiadyoin olup olmayacağı sözcüklerin sözlükselleşme süreçlerine bağlıdır. Çoğu zaman bir ifade aracı, üslup özelliği olarak görülen bağlaçsız kullanımların hendiadyoinlerle karışabildiğini vurgulamıştır. Bunu tespit edebilmenin yolu ise söz konusu yapıların tarih boyunca hangi metinlerde ne ölçüde kullanıldığının saptanmasıdır. Doğan, bu yapıların zamanla eş merkezli birleşik sözcüklere de dönüşebileceğini bildirerek ikileme / hendiadyoin kategorisine sözlükselleşme meselesinden dolayı girmeyen yapıların sıralı isim olabileceğini ifade eder.

TİEM 73 Kur'an çevirisindeki ikilemeler üzerine yapılan doğrudan ve dolaylı çalışmaların ortak noktası ise herhangi bir ayrıma gidilmeden bütün sıralı yapıların ikileme başlığı altında anılmış olmasıdır. Kılıç (2019) "*Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinde İkilemeler*" adlı bildirisinde, TİEM 73 ve Rylands Kur'an çevirisindeki ikileme yapılarını alfabetik liste şeklinde vermiştir. Aydın ve Karaman (2019) ise "*Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında İkilemeler*" başlıklı makalelerinde TİEM 73 Kur'an çevirisindeki ikileme yapılarını listelemişlerdir. Karaman (2021) "*Eski Türkçede İkilemeler*" başlıklı doktora tezinde de TİEM 73 Kur'an çevirisindeki ikilemeleri sıralamıştır. Doğan ve Yiğitoğlu (2024: 94- 96) "*Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesinde (TİEM 73) İkilemelere Katkılar*" başlıklı makalelerinde ise Karaman (2021) ve Kılıç'ın (2019) TİEM 73'te tespit ettiği ikilemelere ek olarak 70 ikilemeye yer vermişlerdir. Bu ikilemeler anlam, kuruluş, biçim ve kökenlerine göre sınıflandırılmıştır. Kılıç (2019), Aydın ve Karaman (2019), Karaman (2021), Doğan ve Yiğitoğlu (2024)'nın çalışmalarının ortak tarafı ise (A+ T), (F+T) yapılarının, eş anlamlı ve zıt anlamlı sözcüklerin, yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu yapılara ikileme başlığı altında yer vermeleridir.

TİEM 73 Kur'an çevirisindeki ikileme veya özel görünümleri olarak kabul edilen bazı yapıların sıralı ifade olarak değerlendirilmesi düşüncesine Çürük (2016 b); Ölmez ve Aris (2019) ve özellikle Doğan (2024)'ın çalışmaları kaynaklık etmiştir.

2. Tiem 73 Kurân Çevirisinde Sıralı İfadeler

2.1. ağırlıg edgü: [1] [T + T] "sân sarsıtmağıl ekkini olar ayğıl olar ekkikâ ağırlıg edgü söz" (207 v/ 7= 017/ 023) (Kök 2004: 204).

ağırlıg: "ağır, değerli, saygıdeğer" (Kök 2004: 240).

"ağırlıg bolur" [Uyg.]; "ağırlıg er", "tut:ğıl konu:k ağırlı:ğ", "ağırlıg biligler" [Xak.] (EDPT 1972: 93).

edgü: iyi (Kök 2004: 352).

“edgü ögli”, “edgü bor” [Uyg.]; “edgü”, “eygü”, “ezgü” [Xak.]; “edgü / eygü” [Xwar.]; “eygi”, “eygü” [Kıp.]; “eygü”, “eyü”, “eyi” [Osm.] (EDPT 1972: 51).

2.2. ārzū hāvā: [1] [F + A] “kaçan ötäsälär anlardın **ārzū hāvānı** ärür tañrı yarlığı bolğuluk” (307 r/ 6 = 033/ 037) (Ünlü 2004: 127).

ārzū: “arzu, istek” (Kök 2004: 277).

hāvā: “heves, istek” (Ünlü 2004: 446).

2.3. buşuğ öfkä: [1] [T + T] “kaçan amruldı ärsä müsädın **buşuğ öfkä** aldı tahtalarını (126r/ 3=007/ 154) (Kök 2004: 121).

buşuğ: “sıkıntı, öfke” (Kök 2004: 339).

“buşuğ buşdı” [Xak.] (EDPT 1972: 379).

öfkä: “öfke” (Kök 2004: 531).

“öpke bilig”, “öpke nızbanı”, “övke nızvanı”, “öpkesin”, “öpke”, “övke”, “övke köñül öritmeyük”, “tevenin övkesin” [Uyg.]; “öpke (ürül-), (öç-), (öçür-), (öçrüş-), (tañız-), (amurt-)”; “öfkesinde”, “öfke” [Xak.]; “öpke”, “öfke”, “öyke” [Çağ.]; “evke”, “öfke”, “övke” [Xwar.]; “öyke”, “öpke”, “öfke” [Kıp.]; “öyke” [Osm.] (EDPT 1972: 9).

2.4. ädiz yüksäk: [T+ T] [1] “qayda kim bolsa silär teg(g)äy silärni ölüm ägär bolsa silär **ädiz yüksäk** köşklär içrä” (67 v/3= 004/ 078) (Kök 2004: 63).

ädiz: “yüksek, yüce” (Ünlü 2004: 415).

“yüksek ädiz orunluktn”, “ädiz küyer örtenür”, “ädiz boltı”, “ädiz turur” [Uyg.]; “ädiz”, “ädiz ta:g”, “ay köñülke ediz”, “ağsa ediz”, “ediz ‘arş”, “sımäktın edizrek” [Xak.] (EDPT, 1972: 73).

yüksäk: “yüksek” (Ünlü 2004: 772).

“yüksek ta:g” [Uyg.]; “yüksek tağığ”, “yüksek yeri”, “özüm yükseki” [Xak.]; “yüksek” [Çağ.]; “yüksek” [Xwar.]; “yüksek [yü:çe]” [Kıp.] (EDPT, 1972: 916).

2.5. elük oyun: [1] [T+ T] “ay anlar kim kertgündilär anlarını kim tut(t)ılar dñinizläрни **elük oyun** anlardın kim berildilär bitigni silärdä öndün kertgünmäglilär dostlar (87v/ 4= 005/ 057) (Kök 2004: 82).

elük: “alay etme, maskaraya alma” (Kök 2004:360).

“elü:g” [Xak.] (EDPT 1972: 142).

oyun: “oyun, eğlence” (Kök 2004: 530).

“söğüşçe oyunca sakanur”, “oyun yankısı” [Uyg.]; “oyunka katıl-” [Xak.]; “oyun” [Çağ.]; “oyun” [Xwar.]; “oyun” [Kıp.] (EDPT 1972: 274).

2.6. oyun satu: [1] [T+ T] “koddıl anlarını kim tut(t)ılar dñlérini **oyun satu** árdı anlarını yakınrağ tiriglik” (101v/3= 006/ 070) (Kök 2004: 96).

oyun: “oyun, eğlence” (Kök 2004: 530).

“söğüşçe oyunca sakanur”, “oyun yankısı” [Uyg.]; “oyunka katıl-” [Xak.]; “oyun” [Çağ.]; “oyun” [Xwar.]; “oyun” [Kıp.] (EDPT 1972: 274).

satu: “faydasız, gereksiz söz” (Kök 2004: 547).

“ol telim satu:la:dı” [Xak.] (EDPT 1972: 801).

2.7. etig bázäk: [4] [T+ T] “anlardın bu ajun tiriglikiniñ **etigini bázäkini** ançağ sınalım anlarını anıñ içindä” (235r/ 5= 020/ 131) (Kök 2004: 234).

etig: “süs” (Kök 2004: 374).

“etözindeki étigleri barça yankıra turur”, “etiğ yaratığ”, “eteğ yaratığ”, “etigin yaratığın etinmiş yaratınmış”, “etöz ulatı édiz étmiş étig yaratığ tüşmek kamılmak tüblüg tétir”, “ne törlüg étig yaratığ bar erser... éter ertiler”, “étig yaratığ kılğalı sakınsar”, “altun étig élginde tutğaysen”, “taş tört uluğnıñ étigi”, “tilek bulğulukı sarp” [Uyg.]; “étig étin-”, “étig kıl-” (EDPT 1972: 50).

bázäk: “süs, nakış” (Kök 2004: 307).

“bezek”, “bu kökteki yulduz bir ança bezek”, “ağız til bezeki” [Xak.]; “bézek” [Çağ.]; “bézek” [Xwar.]; “bezek” [Kıp.]; “bezek” [Osm.] (EDPT 1972: 391).

2.8. äw yurt: [1] [T+ T] “çığaylarka äwlärindin yurtlarındin adırılmışlar anlar kim çıkarıldılar ellärindin mällarındin tilärlär artuqluğnı (403r/3=059/008) (Ünlü 2004: 228).

ew: “ev, ew” (Kök 2004: 375).

“ev bark” [Türk., VIII]; “ev bark” [Uyg.]; “ünürde evi” [Xak.]; “üy” [Çağ.]; “bedük bir üy”, “yurtıka üyke” [Xwar.]; “é:vde”, “üy” [Kıp.]; “ev”, “ev bark” [Osm.] (EDPT 1972: 4).

yurt: “vatan, toprak” (Ünlü 2004:771).

2.9. ılañķu äsim: [1] [T+ T] “aydılar tañrı tuta tutaşı yād kılur sän yūsufnı ançağ bolğay sän ılañķu äsim azu bolğay sän yoğ boluğlılardın” (012/085=180v/5) (Kök 2004: 174).

ılañķu: “hasta, halsız, bitkin, çökmüş” (Kök 2004: 388).

ılañķu< alañ: zayıflatmak “anda yek içgek yok kim alañadmasar”; “küçi alañadı”; “kayu neçe açmak suvsamak emgekin alañadmış kogşamış tınlıglar erser”; “kim bu alañadmış” [Uyg.] (EDPT 1972: 149).

äsım: "hasta, bitkin" (Kök 2004: 388).

2.10. ingän täwä: [1] [T+ T] "biz ıdğular miz **ingän täwä** sinamak üçün anlarğa köz tutğıl anlarğa" (390r/ 3= 054/ 027) (Ünlü 2004: 214).

ingän: "dişi deve" (Kök 2004: 403).

"inge:n" [Xak.]; "ingen", "inen" [Çağ.]; "ingen" [Xwar.]; "ingen" [Kıp.]; "ingen" [Osm.] (EDPT 1982: 184).

täwä: "deve" (Kök 2004: 604).

"egri: tewe", "tevesi:nerü : barmı:ş" [Uyg.]; "tevey", "téve burnı teg" [Xak.]; "téve" [Çağ.]; "téve" [Xwar.]; "töve" [Kom.]; "tewe" [Kıp.] (EDPT 1972: 448).

2.11. kamuğ barça: [2] [T+ T] "yâd kılğıl ismâ'İlni taķı yasa'nı zü'lkifni, **kamuğ barça** eđğülärdin" (332r/8= 038/ 048) (Ünlü 2004: 155); (316r/9= 035/ 010) (Ünlü 2004: 136).

kamuğ: "bütün, hep, hepsi" (Kök 2004: 410).

"kara: kamağ bodun", "kamağ: yeti: yüz er bolmuş" [Türk. VIII]; "kamağ üze: yaruk boltı", "kara: kamağ süsi"; "kamuğ taşların", "kamağ yer üzekinin"; "kamağ: alaıadıturur"; "kamağ"; "kamağın" [Uyg.]; "kamuğ", "kamuğ kişi tü:z erme:s" [Xak.]; "kamuk" [Çağ.]; "kamu" [Xwar.]; "kamuğ" [Kıp.]; "kamu" [Osm.] (EDPT 1972: 627).

barça: "bütün, hep, hepsi" (Kök 2004: 294).

"barça" [Türk. VIII]; "barça", "bular barça", "işin barça koğur", "olar barça kamuğın", "barçanı ölürünler", "olarını barça", "barçasın bérür", "barça kandı", "yüzke barça sürtser" [Uyg.]; "barça", "barça keldiler", "kamuğ barça munluğ törütülmiş" [Xak.]; "barça" [Xwar.]; "barça" / "barça" [Kıp.] (EDPT 1972: 357).

2.12. käd üküş: [2] [T+ T] "anlardın kim cuhüd boldılar **käd üküş** eşitigilär yalğan üçün..." (85r/ 5= 005/ 041), (85r/9= 005/ 042) (Kök 2004: 80).

ked: "çok iyi, iyice" (Kök 2004: 419).

"ked köñül tegürüp tilenler istenler", "Ked yeğen totok", "ked tığrak", "er kişi er işine ked bolayın teser", "süt ked bolğu em" [Uyg.]; "ked at", "ked neñ", "ked bagırsak kadaş", "tılnı ked ködezgil", "ked berklig" [Xak.]; "key/ iyi- güzel" [Xwar.]; "eygi", "key/ iyi" [Kıp.] (EDPT 1972: 700).

üküş: "çok, pek çok" (Kök 2004: 637).

"üküş telim", "telim üküş", "erüş üküş", "sansız üküş", "ülgüsüz üküş" [Uyg.]; "asğı üküş", "üküş ibret", "üküş öğdi", "ilmi üküş" [Xak.]; "üküş" [Xwar.]; "köp and üküş" [Kıp.]; "üküş/ yüküş" [Osm.] (EDPT 1972: 118).

2.13. keñ alkıg: [2] [T+ T] “aydımız kırınlär bu kántkä yenlär andın qayda tiläsä silär keñ alkıg” (7r/ 008=002/ 058) (Kök 2004: 6).

keñ: “geniş, bol, çok” (Kök 2004: 425).

“kén yétiz”, “keñin kışğasın”, “kén”, “(alkıg)”, “(uzkıya)” [Uyg.]; “kén ne:ñ”, “kén dunyā” [Xak.]; “gén”, “kén/ kénış” [Çağ.]; “kén” [Xwar.]; “kén” [Kom.]; “kén” [Kıp.] (EDPT 1972: 725).

alkıg: “geniş” (Kök 2004: 245).

“kén alkıg”, “kénin alkıgın muñsuzun”, “kén alkıg” [Uyg.] (EDPT 1972: 137).

2.14. tergi aş: [2] [T+ T] “uğay mu idin kim indürsä biziñ üzä bir tergi aş kökdin” (93v/ 9= 005/112) (Kök 2004: 88).

tergi: “sofra” (Kök 2004: 602).

“tergi”, “liv aş tergi kirse körü ıdşa köz”, “begi térgisi” [Xak.]; “tergi”, “tergi tabak” [Xwar.]; “tirki” [Kom.]; “dérği” [Kıp.]; “dérği” [Osm.] (EDPT 1972: 544).

aş: “yemek” (Kök 2004: 278).

“ta:tıgıg aş” [Türk. VIII.]; “aş içkü”, “özüt aşına”, “aş içkü”, “meñin aşın”, “aş” [Uyg.]; “ton aş”, “şarāb aş” [Xak.]; “aş” [Çağ.]; “yig et aş sürme (sorma)” [Xwar.]; “aş”, “aş bolsun” [Kıp.]; “aş bolsun” [Osm.] (EDPT 1972: 253).

2.15. katıgsız sakru: [1] [T+ T] “katıgsız sakru bilinlär kim tanrı katıg kınıg ol” (133v/3= 008/025) (Kök 2004: 128).

katıgsız: “saf, temiz” (Kök 2004: 415).

“bir ol bir katıksız karıksız arıg” [Xak.] (EDPT 1972: 600).

sakru: “uyanık” (Kök 2004: 543).

“sak”, “sak er”, “sak başını yéyür”; “bu beglik işiñe takı sak kerek” [Xak.] (EDPT 1972: 803).

2.16. köni tüz: [1] [T+ T] “färmanlamas miz bir ätözkä mägär ummuşınça kaçan aysa silär köni tüz etiñlär (111r/ 3= 006/ 152) (Kök 2004: 105).

köni: “doğru” (Kök 2004: 473).

“köni kertü”, “köni buryuk”, “köni nomug”, “edgü köni yolçı yérçi”, “köni savlıg üçün”, “köni kertü nomuğ”, “köni bérür men” [Uyg.]; “köni ne:ñ”, “köni: barır keyik”, “köni törü”, “köni din”, “köni yol”, “köni söz”, “köni düst” [Xak.]; “köni” [Xwar.]; “köni” [Kom.] (EDPT 1972: 727).

tüz: “doğru, düz” (Kök 2004: 625).

“begleri: yeme: boğunu: yeme: tüz ermiş” [Türk. VIII]; “tüz kerinçsiz”, “tüzgerinçsiz”, “tüz köñül”, “tüz ülüş” [Uyg.]; “tüz yer”, “beş ermek tüz ermes”, “erentüz”, “kılınçı silig erdi kılkı tüz-e”, “üçegü turur tüz”, “yatğu tüz”, “bu télve işi kör kaçan tüz bolur” [Xak.]; “düp düz”, “tüz” [Xwar.]; “tüz” [Kıp.] (EDPT 1972: 572).

2.17. küç töläk: [1] [T+ T] “yād kılğıl kullarımıznı ibrahīmni ishākñı yāķūbnı küç töläk iđiläri” (332r/ 5= 038/ 045) (Ünlü 2004: 155).

küç: “kuvvet, güç, zor, zulüm” (Kök 2004: 483).

“Tenri küç bértük üçün”, “el(l)ig yıl işig küçig bérmiş”, “Tenri küçine”, “utsar küç ertinüz” [Türk., VIII]; “beş Tenri küçin”, “küçi yétmeser” [Uyg.]; “küç Tegin”, “yiğitlik küçi”, “küç kılğan”, “küç emgek tegürme kişike” [Xak.]; “iş küç” [Çağ.]; “küç” [Xwar.]; “kü:çbi:”, “küç”, “küç bérdi”, “küş” [Kıp.]; güç [Osm.] (EDPT 1972: 693).

töläk: “kuvvetli, basiretli” (Ünlü 2004: 688).

“aç:vek tok tölek” [Oğuz XI]; “ay yawaş tölek” [Rbğ.]; “tülek”, “tölek” [Çağ.]; “tölek” [Xwar.] (EDPT 1972: 498).

2.18. ağırlıg küsüş: “tatıglı sän ol sän küşüş ağırlıg” (364 r/ 6= 044/ 049) (Ünlü 2004: 186).

ağırlıg: “ağır, değerli, saygıdeğer” (Ünlü 2004: 295).

küsüş: “arzu, üstün, aziz” (Ünlü 2004: 565).

“küsüş” [Uyg.]; “küsüş”, “bulur er küsüş”, “ukuşlug küsüş” [Xak.] (EDPT 1972: 752).

2.19. küşüş uğan: [1] [T+ T] “kullar äsir etgän küşüş uğan ağırlıgı arıg tutar” (405 v/2= 059/ 023) (Kök 2004: 229).

küşüş: “arzu, üstün, aziz” (Ünlü 2004: 565).

“küsüş” [Uyg.]; “küsüş”, “bulur er küsüş”, “ukuşlug küsüş” [Xak.] (EDPT 1972: 752).

uğan: “kadir, Tanrı” (Kök 2004: 628).

<u-: “sözleyü umağay”, “yok kim ol umasar Şımnı küçine kopuğ uğay”, “bérü umadı”, “kılı usar”, “ertini evdigeli uyur”, “umataçı bol-”, “körgeli udaçı bolgay”, “tın alu umasar” [Uyg.]; “uğan Tengri”, “u:ğança”, “u:ğan bir bayat” [Xak.]; “ukan”, “uğan” [Çağ.]; “uğan” [Kıp.] (EDPT 1972: 87).

2.20. orun töşek: [1] [T+ T] “säwdi anlar kim tandılar ägär osansa silär tulumlarıñızdın orun töşäkläriñizdin” (71r/ 1= 004/102) (Kök 2004: 66).

orun: “makam, mekan, yer” (Kök 2004: 528).

“ornunta kamşattımız erser”, “men keltin ornuma olurdum”, “tınguluk orunta”, “ol orunka oluru yarlıkadı”, “tölet oron üze”, “linxwa orun”, “törttin sınar yer orunuğ ıymış basmış”, “yer orun”, “ig oronlarında”, “orunun yégin kılmayın”, “borlukuñnıñ ornında orluk tilese” [Uyg.]; “orun”, “kara: orun”, “orun ol törüttü orun yok anar”, “ata ornı oğulka kalır”, “pādişāh ornına tutmış turur” [Xak.]; “orun/orn” [Çağ.]; “ornı” [Xwar.]; “orun” [Kıp.]; “orun” [Osm.] (EDPT 1972: 233).

töşäk: “döşek” (Kök 2004:612).

“<töşe-”, “töşek” [Uyg.]; “töşek” [Xak.]; “töşek” [Xwar.]; “töşek” [Kom.]; “töşek” [Kıp.] (EDPT 1972: 563).

2.21. tarıǵ äkin: [1] [T+ T] “taǵı kıldımız ol ekki ara **tarıǵ äkin**” (217 r/ 9= 018 / 032) (Kök 2004: 214).

tarıǵ: “ekin, bitki, buğday, tane, tohum, zahire” (Kök 2004: 592).

“tarıǵ tarıyu”, “tarıǵ tarımak”, “beş türlüǵ tarıǵ”, “tarıǵı yavız bolur”, “tarıǵ tarıǵu yér”, “yarım şık tarıǵ”, “üç küri tarıǵ” [Uyg.]; “tarıǵcı tarıǵka irig bolsunı”, “kızıl da:ru” [Xak.]; “turak otı” [Çağ.]; “turuǵ” [Xwar.]; “turak” [Kıp.]; “turak otı” [Osm.] (EDPT 1972: 537).

äkin: “ekin, mahsul” (Kök 2004: 356).

“yaş turkaru ekini bütmez”, “bu yérke ekin tutsa”, “ekin yérde”, “ekinim kadaşım ayıta: adrılıtmı”, “kadaşım ekinime ayıta adrılıtmı” [Uyg.]; “yaǵaç ekin”, “ekin tıkin işi” [Xak.]; “ékin” [Çağ.]. (EDPT 1972: 109).

2.22. ǵan iriñ: [1] [T+ T] “mäǵär ǵaynar suw taǵı **ǵan iriñ**” (433v/ 8= 078/ 025) (Ünlü 2004: 261).

ǵan: “kan” (Kök 2004: 411).

“kanıñ suvça: yügürti” [Türk. VIII]; “kan iriñ”, “kan akıp ünti”, “kan içteçiler” [Uyg.]; “ka:n”, “kızıl aǵzı kan teg”, “kayu aydı kan tutmış emdi munı aç a bergü igçil”, “akıtǵu kanı”, “tökme kan” [Xak.]; “kan” [Çağ.]; “ka:n a:lıcı” [Kıp.] (EDPT 1972: 629).

iriñ: irin.

“kan iriñ”, “yiriñ aşıǵlar” [Türk. VIII; Uyg.]; “iriñ” [Xak.]; “iren”, “irin” [Kıp.]; “iriñ” [Osm.] (EDPT 1972: 233).

2.23. näk tawar: [4] [T+ T] “ol kim tirdi **näk tawar**nı ymä sadı anı” (448r/ 2= 104/ 002) (Ünlü 2004: 284). “ymä asıǵ kılma andın **näki tawar**ı ǵaǵan hălāk bolsa” (444v/ 7= 092/ 011) (Ünlü 2004: 277).

tawar: “mal” (Kök, 2004: 594).

Tiem 73 Kur'an Çevirisi Örneğinde Sıralı İfadeler

“tawar:n alıp”, “tavar”, “ed tavar” [Uyg.]; “tavar”, “tawar”, “neñ tavar”, “eliğ kışğa tuttum tavar térmedim” [Xak.]; “tawar” [Çağ.]; “māl tavar” [Xwar.]; “dawar”, “tawar” [Kıp.]; “davar” [Osm.] (EDPT 1972: 442).

näk: “şey, mal” (Kök 2004: 509).

2.24. öfkä kın: [3] [T+ T] “bütünlükün anlar tut(t)ılar buzağunı säwügkä oş täggäy olarğa öfkä kın” (125 v/ 9= 7/152) (Kök 2004: 121).

öfkä: “öfke” (Kök 2004: 531).

“öpke bilig”, “öpke nızbanı”, “övke nızvanı”, “öpkesin”, “öpke”, “övke”, “övke köñül öritmeyük”, “tevenin övkesin” [Uyg.]; “öpke (ürül-), (öç-), (öçür-), (öçrüş-), (tañız-), (amurt-)”; “öfkesinde”, “öfke” [Xak.]; “öpke”, “öfke”, “öyke” [Çağ.]; “evke”, “öfke”, “övke” [Xwar.]; “öyke”, “öpke”, “öfke” [Kıp.]; “öyke” [Osm.] (EDPT 1972: 9).

kın: “ceza, eziyet, işkence” (Kök, 2004: 446).

“kıynığ köñlünçe” [Türk. VIII]; “kıyn aydım”, “kın kızğut béreyin”, “kıyn éñç bolur”, “ağır kıynka tegip” [Uyg.]; “isizke bu kın berge zından yéği”; “yagız yér katında kıyn yér basa” [Xak.]; “kın” [Çağ.]; “kın” [Xwar.]; “kın” [Osm.] (EDPT 1972: 631).

2.25. öfkä buşuğ: [2] [T+ T] “anlar sözlari artuğ turur idiläri üskindä anlar üzä öfkä buşuğ anlarğa kın turur qatığ” (354v/9= 042/ 016) (Ünlü 2004: 176).

öfkä: “öfke” (Kök 2004: 531).

“öpke bilig”, “öpke nızbanı”, “övke nızvanı”, “öpkesin”, “öpke”, “övke”, “övke köñül öritmeyük”, “tevenin övkesin” [Uyg.]; “öpke (ürül-), (öç-), (öçür-), (öçrüş-), (tañız-), (amurt-)”; “öfkesinde”, “öfke” [Xak.]; “öpke”, “öfke”, “öyke” [Çağ.]; “evke”, “öfke”, “övke” [Xwar.]; “öyke”, “öpke”, “öfke” [Kıp.]; “öyke” [Osm.] (EDPT 1972: 9).

buşuğ: “sıkıntı, öfke” (Kök 2004: 339).

“buşuğ buşdı” [Xak.] (EDPT 1972: 379).

2.26. tükäl ägsüksüz: [1] [T+ T] “anut(t)ı anlarğa ağırlıg yal tükäl ägsüksüz yanut” (308v/ 5= 033/ 044) (Ünlü 2004: 127).

tükäl: “bütün, eksiksiz, tam” (Ünlü 2004: 696).

“tükel erdemliğ”, “tüke:l bilge”, “esen tükel”, “tükel kıl-”, “tükel közönür”, “tükel al-”, “tükel bér-” [Uyg.]; “tüke:l al-”, “tükel kıl tilek”, “bolur er tükel”, “tükel bol-”, “tükel bil-” [Xak.]; “tükel” [Xwar.]; “dükel” [Kıp.]; “düğeli” [Osm.] (EDPT 1972: 480).

ägsüksüz: “eksiksiz, tam” (Ünlü 2004: 417).

“ägsüksüz altı”, “ägsüksüz tükel” [Uyg.]; “eksisiz ver-” [Osm.] (EDPT 1972: 118).

2.27. ögdi aymak: [1] [T+ T] “anar ol **ögdi aymak** köklär içindä” (294r/ 9= 030/ 018) (Ünlü 2004: 113).

ögdi: “öğmek, hamdetmek, tesbih etmek” (Ünlü 2004: 607).

“öni öni ögdiler üze”, “Kırıştırının ögdisin” [Uyg.]; “isizke söğüş edgü ögdi bulur”, “anın ögdisin” [Xak.] (EDPT 1972: 100).

aymak: “hamdetmek, övmek, hamd, övgü” (Ünlü 2004: 347).

2.28. täşriş etig: [1] [T+ T] “bilinlär kim bu ajun tiriglikı oyun turur **täşriş etigi** taķı ögrünüşmäk kıwanmak” (398r/2= 057/ 020) (Ünlü 2004: 223).

täşriş: “süs” (Ünlü 2004:680).

etig: “süs” (Kök 2004: 374).

“etözindeki étigleri barça yańkırır turur”, “etiğ yaratığ”, “eteğ yaratığ”, “etigin yaratığın etinmiş yaratınmış”, “etöz ulatı édiz étmiş étig yaratığ tüşmek kamılmak tüblüg tétir”, “ne törlüg étig yaratığ bar erser... éter ertiler”, “étig yaratığ kılğalı sakınsar”, “altun étig élginde tutğaysen”, “taş tört uluğnın étigi”, “tilek bulğulukı sarp” [Uyg.]; “étig étin”-, “étig kıl-” (EDPT 1972: 50).

2.29. tuç kızıl: [1] [T+ T] “bir aylık aķıt(t)ımız anar **kızıl** sızğurmuş **tuç** bulaķnı” (312v/ 8= 034/ 012) (Ünlü 2004: 131).

tuç: “tunç” (Ünlü 2004: 689).

“tu:ç” [Xak.]; “tuc” [Kıp.]; “tuc” [Osm.] (EDPT 1972: 449).

kızıl: “kızıl” (Ünlü 2004: 518).

“kızıl kanım”, “kızıl kaya” [Türk. VIII]; “kızıl sağızğan”, “kızıl orduluğ”, “kızıl çından” [Uyg.]; “kızıl”, “kızıl saç” [Xak.]; “kızıl” [Çağ.]; “âtaş kızıl” [Xwar.]; “kıp kızıl” [Oğ. 6]; “kızıl”, “kıp kızıl” [Kıp.] (EDPT 1972: 683- 684).

2.30. tolu yüklüg: [1] [T+ T] “biz kötürdimiz oğlanlarını kemi içindä **tolu yüklüg**” (322r/ 1= 036/ 041) (Ünlü 2004: 142).

tolu: “dolmak” (Ünlü 2004: 687).

“tolo”, “Maytrı sakınçın tolu”, “tolu tükel boldı”, “yarımlı tolulı nomlarığ”, “iki kulakına tolu tıksar [Uyg.]; “ıdış menesi tolu”, “sevinçin tolu” [Xak.]; “tola” [Çağ.]; “toluğ” [Xwar.]; “tolu” [Kom.]; “tolu”, “tolu ay” [Kıp.]; “dolu” [Osm.] (EDPT 1972: 492).

yüklüg: “yüklü, dolu” (Ünlü 2004: 772).

“yük”, “ağır yükler”, “bir yük nom” [Uyg.]; “bir yük buğday”, “yénik boldı yük”, “yük wabāl” [Xak.]; “yük” [Çağ.]; “yük” [Xwar.]; “yük” [Kom.]; “öyük” [Kıp.] (EDPT 1972: 910).

2.31. kor yas: [5] [T+ T] “tegdi anlar**ka** **katıglık kor yaslar** täprätildilär” (25v/6= 002/ 214) (Kök 2004: 23); “anlar tururlar **kor yas** kılıglılar” (402v/ 6= 058/ 019) (Ünlü 2004: 226); “tat(t)ı azu işiniñ sonı boldı anıñ işiniñ sonı **yas kor**” (413r/ 9= 065/ 009) (Ünlü 2004: 238); “kim tutsa iblisni eş dost tañrıda adın **kor yas** kıldı oq bälgülüg **yas kor kılmağ**” (72v/7= 004/ 119) (Kök 2004: 68).

kor: “zarar, ziyan” (Kök 2004: 467).

“adın kor yas kılı usar”, “kor bol-” [Uyg.]; “er kor kıldı”, “saña bolğa kor”, “ko:r ét-” [Xak.]; “kor” [Xwar.]; “kor” [Kıp.] (EDPT 1972: 641- 642).

yas: “zarar, ziyan” (Kök 2004: 666).

“kor (yas)”, “kor (egsü-)” [Uyg.]; “anıñ telim ya:sı tegdi”, “biri asğı yası telim maña yas kılır” [Xak.]; “yas” [Çağ.]; “anıñ oğlu: ya:s boldı” [Oğ. XI]; “yas” [Xwar.]; “yas” [Kıp.] (EDPT 1972: 973).

2.32. uluğ yüksäk: [3] [T+ T] “anıñ arıglı**ık uluğ yüksäk** ol anıñdın kim ortak qatarlar” (196r/ 1= 016/ 001) (Kök 2004: 191).

uluğ: “büyük, ulu” (Kök 2004: 630).

“uluğ oğlım”, “uluğ boltım”, “uluğ ev” [Türk. VIII]; “uluğ oğulım”, “uluğ asığ tusu”, “uluğ ermek” [Uyg.]; “uluğ kün”, “uluğ ata”, “ulu:ğ ana”, “ulu su” [Xak.]; “uluğ”, “uluk” [Çağ.]; “uluğ”, “ulu” [Xwar.]; “ulu” [Kom.]; “ulu: barmak”, “ulu: anası”, “ulu: azu”; “uluğ” [Osm.] (EDPT 1972: 136).

yüksäk: “yüksek” (Kök 2004: 689).

“yüksek ta:ğ” [Uyg.]; “yüksek tağığ”, “yüksek yér-i”, “özüm yükseki” [Xak.]; “yüksek” [Çağ.]; “yüksek” [Xwar.]; “yüksek [yü:çe]” [Kıp.] (EDPT 1972: 916).

2.33. yalavaç sawçı: [1] [T+ T] “ol ärdi köni va‘dälig tağı ärdi **yalavaç sawçı**” (226 r/ 4= 019/ 054) (Kök 2004: 223).

yalavaç: “Peygamber” (Kök 2004:652).

“söki Tenri yalavaçı”, “burxanlarka erdem üçün Tüpü:t Xanka: yalavaç bardım kelmetim”, “kara: xanka barıpan yalavaç barıpan kelmediniz” [Türk. VIII]; “erklig beg eşi elçi yalavaç” [Uyg.]; “yala:vaç”, “yala: waç”, “yalavaç”, “yalavaç sevinci tiledi”, “yalavaç payğambar savçı” [Tef.] [Xak.]; “yolawuç” [Çağ.]; “yalawaç” [Xwar.]; “yalawa:ç”, “yalawaç” [Kıp.]; yalavaç [Osm.] (EDPT 1972: 921).

sawçı: “elçi, peygamber” (Kök 2004: 548).

“savçı” [Türk. VIII]; “tinçi savçı” [Uyg.]; “sa:vçı”, “yalavaç payğambar savçı” [Xak.]; “savçı” [Xwar.]; “sawçı” [Kıp.] (EDPT 1972: 785).

2.34. yalıñ kuruğ: [1] [T+ T] “tuprak tägsä anar uluğ qatralıg yağmur qudsä anı **yalıñ kuruğ**” (34r/ 7= 002/ 264) (Kök 2004: 30).

yalıñ: “çıplak” (Kök 2004: 655).

“yağağın yalıñın yana: kelti” [Türk. VIII]; “ya:lıñ yorıma:kta ula:tı” [Uyg.]; “yalıñ kılıç”, “yalıñ er”, “yağıkā yalıñ teg eren teg uruş” [Xak.]; “yalañ”, “yalañ ton” [Çağ.]; “yalıñ” [Xwar.]; “yalın kıl-” [Kıp.]; “yalıñ” [Osm.] (EDPT 1972: 930).

kuruğ: “kuru” (Kök 2004: 482).

“kuruğ öl yér” [Türk. VIII]; “kuruğ otuñ”, “iki kuruğ tözin kuruğ yérig suvayı”, “ağılık kuruğ bolğanın”, “tünli künli kuruğ ertürser yok kuruğ”, “uluş kuruğ kılıp” [Uyg.]; “kuruğ ev”, “kuruğ ol-”, “kuruğ söz”, “kuru: et” [Xak.]; “kuruğ”, “kuruk” [Çağ.]; “kurı”, “kuru”, “kuruğ” [Xwar.]; “kuru (üzüm)”, “kuru (kak)” [Kıp.]; “kuru” [Osm.] (EDPT 1972: 653).

2.35. yaraşı kertü: [1] [T+ T] “ıdtımız **kertü yaraşı** anlar yalğanlar” (253v/3= 023/ 090) (Ünlü 2004: 63).

yaraşı: “uygun, münasip” (Ünlü 2004: 739).

“yaraşık körk”, “yaraşı tüzgerinçsiz”, “körki yaraşı”, “ertinü yaraşı közünüp”; “iglerine yaraşı” [Uyg.] (EDPT 1972: 912).

kertü: “gerçek, doğru, hak” (Kök 2004: 429).

“kértü teñri” [Türk. VIII]; “kértü teñri”, “çın kértü”, “köni kértü nom”, “maña kértü sakınıp” [Uyg.]; “kértü”, “ol kértü: yé:rde”, “ol teñrike kertündi”, “kereklig kereksizni kértü sorup” [Xak.]; “kértü”, “kérti” [Xwar.]; “kerti”, “kirti” [Kom.]; “kérti”, “kérti ayıt-”, “kértü”, “kértü sözle-”, “kértü söz”, “kerti ayıt-” [Kıp.]; “kértü” [Osm.] (EDPT 1972: 739).

2.36. yüksäk uluğ: [1] [T+ T] “bütünlükün tañrı ärür **yüksäk uluğ**” (62v/8= 004/ 034) (Kök 2004: 58).

yüksäk: “yüksek” (Kök 2004: 689).

“yüksek ta:ğ” [Uyg.]; “yüksek tağığ”, “yüksek yér-i”, “özüm yükseki” [Xak.]; “yüksek” [Çağ.]; “yüksek” [Xwar.]; “yüksek [yü:çe]” [Kıp.] (EDPT 1972: 916).

uluğ: “büyük, ulu” (Kök 2004: 630).

“uluğ oğlım”, “uluğ boltım”, “uluğ ev” [Türk. VIII]; “uluğ oğulım”, “uluğ asığ tusu”, “uluğ ernek” [Uyg.]; “uluğ kün”, “uluğ ata”, “ulu:ğ ana”, “ulu su” [Xak.]; “uluğ”, “uluk” [Çağ.]; “uluğ”, “ulu” [Xwar.]; “ulu” [Kom.]; “ulu: barmak”, “ulu: anası”, “ulu: azu”; “uluğ” [Osm.] (EDPT 1972: 136).

Değerlendirme ve Sonuç

Tiem 73 Kur'an Çevirisi Örneğinde Sıralı İfadeler

Bu çalışmada pek çok yerde ikileme, ikilemenin özel görünümünden veya ikilemenin kuruluş yapılarından biri olarak tanımlanan yakın anlamlı kelimeler, Türk İslam Eserleri Müzesi No: 73'te kayıtlı Kur'an çevirisi üzerinden sıralı ifadeler başlığı ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmada TIEM 73 Kur'an çevirisinden derlenen yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu otuz altı sıralı ifade değerlendirilmiştir. Bu yapıların ikileme ve özel görünümleri dışında bir sıralı ifade tanımı oluşturacak özelliklere sahip olduğu görülmüştür.

TIEM 73 Kur'an çevirisinde kelimenin ilk, orta veya son hecesinde ses ve ek tekrarıyla veya ıstikak yoluyla meydana getirilen *"asığ tusuğ"* (324v/2= 036/ 073); *"boğı sını"* (281v/8= 028/ 014); *"eş koldaş"* (326v/ 6= 037/ 051) yapıları ikileme kategorisinde değerlendirilebilir. Hatta TIEM 73 Kur'an çevirisinde bu çalışma için tespit edilen *"bütün köni"*, *"kertü köni"*, *"çın köni"*, *"çıgay yoksuz"* gibi yapılardaki ünsüz tekrarları da onlara sıralı ifadeler açısından şüpheyile bakmamızı sağlar ve ikileme kategorisinde yer alabileceği düşüncesini de uyandırır. Nitekim tarihsel çalışmalarda da -bir kural olmamak kaydıyla- ses uygunluğunun veya aliterasyonların olduğu bu yapılar kelime koşması/ ikizleme (Ağakay 1954: 98) veya hendiadyoin (Çağatay 1940) olarak adlandırılmıştır. Özellikle yapısal bağlamda tekrar eden morfolojik ve leksik yapılar ise son dönem çalışmalarda *"tekrarlı yapılar"* olarak adlandırılmıştır (Hirik 2018: 37). TIEM 73 Kur'an çevirisinde bir sözcüğün diğer sözcüğün açıklayıcısı olarak kullanıldığı sözcüklerin bir araya gelerek oluşturduğu *"çın rāst"* (17r/ 007= 002/ 144); *"fidā yuluğ"* (398v/1= 057/ 015) şeklindeki (A+ T), (F+ T), (SR. + T) yapılar; *"yırak da yawuğ"* (443v/8= 090/ 016); *"oğul kız"* (410r /5= 063/ 009) gibi zıt anlamlı veya eş anlamlı kelimelerin oluşturduğu yapılar ve *"üzme bilig"* (35r/2 =002/ 269) (Kök 2004: 31) gibi sıfat + isim durumundaki yapılar çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir.

Bu çalışmada TIEM 73 Kur'an çevirisinde *"ağırlıg edgü"* (207 v/ 7= 017/ 023) (Kök 2004: 204); *"ārzu hävā"* (307 r/ 6 = 033/ 037) (Ünlü 2004: 127); *"buşuğ öfkä"* (126r/ 3=007/ 154) (Kök 2004: 121); *"ädiz yüksäk"* (67 v/3= 004/ 078) (Kök 2004: 63); *"elük oyun"* (87v/ 4= 005/ 057) (Kök 2004: 82); *"oyun satu"* (101v/3= 006/ 070) (Kök 2004: 96); *"ew yurt"* (403r/3=059/008) (Ünlü 2004: 228); *"ılanķu üsim"* (012/085=180v/5) (Kök 2004: 174); *"ingän täwä"* (390r/ 3= 054/ 027) (Ünlü 2004: 214); *"kamuğ barça"* (316r/9= 035/ 010) (Ünlü 2004: 136); *"käd üküş"* (85r/9= 005/ 042) (Kök 2004: 80); *"keñ alkıg"* (7r/ 008=2/ 58) (Kök 2004: 6); *"tergi aş"* (94v/ 3= 005/114) (Kök 2004: 88); *"katıgsız sakru"* (133v/3= 008/025) (Kök 2004: 128); *"küç töläk"* (332r/ 5= 038/ 045) (Ünlü 2004: 155) gibi [T + T], [F+ A] isim + isim durumundaki yakın anlamlı sözcüklerin oluşturduğu sıralı ifadeler derlenmiştir. TIEM 73 Kur'an çevirisindeki yakın anlamlı kelimelerden oluşmuş bu yapılar ise ilgili çalışmalarda ikilemeler başlığı altında değerlendirilmiştir (Kılıç 2019: 466-475; Karaman 2022; Doğan ve Yiğitoğlu 2024: 87- 92). Fakat bu yapıların Çürük (2016b); Doğan (2024); Ölmez ve Aris (2019)'in ikilemeler hakkındaki düşüncelerinden hareketle farklı bir başlık altında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Doğan (2024: 82- 83), ardışık bir yapının ikileme/ hendiadyoin olup olmayacağını sözcüklerin sözlükselleşme süreçlerine bağlamakla birlikte bunu tespit edebilmenin yolunu ise söz konusu yapıların tarih boyunca hangi metinlerde ne ölçüde kullanıldığının saptanmasına bağlamıştır. Doğan bu yapıların zamanla eş merkezli birleşik sözcüklere de dönüşebileceğini, ikileme/ hendiadyoin kategorisine sözlükselleşme meselesinden dolayı girmeyen yapıların sıralı isim olabileceğini bildirir. Bu çalışmada TİEM 73 Kur'an çevirisinden tespit edilen otuz altı sıralı yapıdaki her sözcük tek başına bir sözlük birimi olarak kullanılmıştır ve tarih boyunca farklı sözcüklerle de bağlantı kurmuştur. TİEM 73 Kur'an çevirisinden tespit ettiğimiz bu otuz altı yapı takip edebildiğimiz kadarıyla tarihsel metinlerde de bir yaygınlık gösterememiştir. Bazıları ise TİEM 73 çevirilerine özgüdür. Dolayısıyla bu yapılar bir ikileme/ hendiadyoin de değildir. Ayrıca her yapı söz dizimsel olarak sıfat dışında farklı görevlerde de bulunmaktadır.

Yakın anlamlı sözcüklerin ikileme/ hendiadyoin dışında "sıralı ifadeler" veya başka bir kavram adı altında değerlendirilmesi gerektiği hususuna Çürük'ün düşünceleri de ilham olmuştur. Çürük (2016b: 428) eş anlamlı ve zıt anlamlı sözcüklerle kurulan bu yapıların ikilemelerden ayrılması gerektiğini, ikileme denecekse de ikileme tanımında bir değişime gidilmesi gerektiğini vurgular. Bu düşüncenin de ötesinde eş anlamlı ve zıt anlamlı kelime yapılarında anlamsal açıdan ritmik bir paralellik vardır. Bu özellikler bile eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimelerden oluşmuş yapıları ikilemelere yakın bir yere koyabilir. Fakat, bu çalışmanın amacına göre yakın anlamlı sözcüklerin veya aynı kavram alanındaki sözcüklerin ikilemelerden farklı bir başlık altında değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Clauson (1972)'un EDPT sözlüğü üzerinden TİEM 73'te sıralı ifadelerin oluşumunda yer alan sözcüklerin tarih boyunca farklı sözcüklerle de farklı söz dizimsel görevler içerisinde bağlantı kurduğu görülmüştür. Örneğin, "*kertü yaraşı*" sıralı ifadesini oluşturan "*kertü*" sözcüğü tarihsel süreçte "*kértü tenri*", "*kértü sözle-*" yapılarında olduğu gibi sıfat veya zarf görevinde de kullanılmıştır. TİEM 73 Kur'an çevirisinde sıralı ifadelerin cümle içindeki işlevlerine de bakmak gereklidir. Sıralı ifadelerin cümlede ikilemeler veya tekrar grupları gibi pekiştirme, ifadeye güç ve zenginlik katma gibi fonksiyonları bulunmamaktadır. Örneğin, TİEM 73'te geçen "*tüşriş etig*" (398r/2= 057/ 020), "*tariğ äkin*" (217 r/ 9= 018 / 032) gibi sıralı ifadeler kullanıldıkları bağlamlarda duygu yoğunluğu yaratmamıştır. Fakat ikilemelerin tasnif ölçütlerinden biri de duygusal ve psikolojik durumları ifade edebilmesiydi. Çetin de (2008: 1005) Rylands nüshasında cümle içindeki görev ve fonksiyonlarına değinerek ikileme adı altındaki yapıların temel varlıkları karşıladığını bildirmiştir. Hatta bu yapıların da ikileme olarak adlandırılması konusundaki soru işaretlerini de çalışmasının giriş kısmında bildirmiştir. İşte TİEM 73 Kur'an çevirisindeki sıralı ifadeler de cümle içerisinde duygu ve düşünceleri değil daha çok temel anlama dair anlamları yansıtmaktadır. Dolayısıyla TİEM 73 Kur'an çevirisinde bahsi geçen sıralı ifade yapıları var olan bir olgu ve olayı tasvir derecesinde kalmıştır. İkilemeler bahsinde olduğu gibi cümlelere duygusal ve psikolojik bir dalgalanma

Tiem 73 Kur'an Çevirisi Örneğinde Sıralı İfadeler

katmamıştır. Ayrıca TIEM 73 Kur'an çevirisinde görülen sıralı ifade yapıları cümle içerisinde kendisinden sonra gelen isimleri zaman, miktar ve durum açısından da nitelememektedir. Söz konusu sıralı ifade yapıları daha çok nesne görevindedir.

TIEM 73 Kur'an çevirisindeki yakın anlamlı sözcüklerden meydana gelen sıralı ifade yapılarının diziliş özellikleri de sabit değildir. Aynı özelliğe ikilemelerle ilgili ilk çalışmalarda (bk. Ağakay 1954; Tuna 1949, 1950) ve güncel çalışmalarda da vurgu yapılarak ikilemelerin kalıplaşmış diziliş formlarına sahip olmadığı belirtilmiştir (Bozok 2012: 64- 65, 74; Karaman 2021; Çürük 2016b, Çetin 2008). Fakat bu görüş de her ardışık ifadenin ikileme gibi anılmasına vesile olmuştur (bk. Doğan 2024). TIEM 73 Kur'an çevirisindeki yakın anlamlı sözcüklerden meydana gelen yapılarda böyle bir kuralın söz konusu olmadığı görülmüştür. Çünkü hem TIEM 73'te hem de tarihsel süreçte tespit edilen sıralı ifadelerin farklı diziliş özellikleri sergilediği görülmüştür. Örneğin “uluğ yüksek” (196r/1= 016/001), “yüksek uluğ” (62v/8= 004/034). Çetin (2008: 1006) ise RKT'de tespit ettiği ikilemelerin birer kez kullanıldığını ve diğer metinlerde saptanamadığını belirterek bu durumun ikilemenin kalıplaşma geleneklerine uymadığını ve bu yapıların ikileme olarak kabul edilmesinin tartışmalı olduğuna değinmiştir.

TIEM 73 Kur'an çevirisinde tespit edilen yapılardaki sözcükler arasında biçim birimlerle (ekler veya edatlarla) bağlantı kurulmamıştır. TIEM 73 Kur'an çevirisinde tespit edilen yapılardaki sözcüklerin diziliş özellikleri sabit değildir. Bu durum metin içerisinde de takip edilmektedir. Yapıları oluşturan sözcüklerin tek başına sözlük maddesi olabildiğini yani kendi başına anlamları olabildiğini görmekteyiz.

Sonuç olarak TIEM 73 Kur'an çevirisi özelinde derlediğimiz yakın anlamlı kelimelerin oluşturduğu bu yapılar alan yazında da ifade edildiği gibi ikileme ve ikilemenin özel görünümünü oluşturma yolu olarak değil ayrı bir şekilde anılmalıdır. Hâlihazırda incelenen çalışmalarda da bahsini ettiğimiz bu dil materyalleri hakkında görüş birliğine varılamadığı görülmüştür. Önerdiğimiz terimler ise bu konuda “sıralı ifadeler” veya “çift sözler”den biri ya da her ikisi de olabilir.

Kaynakça

- Ağakay, Mehmet Ali. 1953. “İkizlemeler Üzerine”. *Türk Dili* 2 (2): 189-191.
- Ağakay, Mehmet Ali. 1954. “Türkçede Kelime Koşmaları”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 2 (2): 97- 104.
- Ağca, Ferruh. 2015 a. “Eski Türkçe Kö:k Tenri ve Kö:k Kalık İkilemeleri Üzerine”. *Türkbilig* 30 (30): 201-221.
- Ağca, Ferruh. 2015 b. “Eski Uygurca İştikaklı İkilemeler Üzerine”. *Alkış Bitiği Kemal Eraslan Armağanı*. Ed. Bülent Gül. Ankara: TKAE, 17-30.

- Ağca Ferruh, Selin Bayrak. 2019. "Eski Türkçe "Küçinte" Sözcüğü Üzerine". *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*. 16 - 18 Ekim 2019. Haz. Serkan Şen, Mediha Mangır. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 800- 811.
- Aktan, Bilal. 2010. "Dîvânü Lügâti't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 28 (28): 1-12.
- Altıkulaçoğlu, Ayşe. 2021. "İslami Dönem Uygur Harfli Türkçe Metinlerde İkilemeler". Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Ata, Aysu. 2019. *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi Rylands Nüshası, Giriş- Metin- Notlar- Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Atalay, Besim. 2021. *Dîvanu Lugâti't Türk I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aydın, Erhan, Ahmet Karaman. 2019. "Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında İkilemeler". *Journal of Old Turkic Studies* 3 (3): 259-286.
- Aydın, Erhan. 1997. "Orhun Yazıtlarında Hendiadjoinler". *Türk Dili* 544 (544): 417- 421.
- Banguoğlu, Tahsin. 1974. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bozok, Emrah. 2012. "Eski Uygur Türkçesinde İştikaklı İkilemeler." Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bozok, Emrah. 2018. "Eski Uygur Türkçesinde Arıg Turug, Arıg Silig ve Arıg Süzük İkilemeleri Üzerine". *Türkbilig* 36 (36): 41-46.
- Can, Meltem. 2010. "Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler." Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Clauson, Sir Gerard. 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford.
- Çağatay, Saadet. 1940. "Uygurcada Hendiadjoinler". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları* 1 (1): 97-145.
- Çetin, Engin. 2013. "Kur'an Tercümesi Rylands Nüshasındaki İkilemeler", VI. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. 20-25 Ekim 2008. Ankara: Türk Dil Kurumu. 1161-1173.
- Çürük, Yasemin. 2016 a. "İkilemelerin Dilbilgisel Anlamları". *The Journal of Academic Social Science Studies* 48 (48): 397-411.
- Çürük, Yasemin. 2016 b. "İkilemelerin Kapsamı". *The Journal of Academic Social Science* 29 (29): 426- 430.
- Çürük, Yasemin. 2018. "Sözcük Türetme Yöntemi Olarak İkileme". *International Journal of Languages Education and Teaching* 6 (6): 499-503.
- Demirel, Ezgi. 2022. "Eski Türkçede Yokluk Bildiren +Sxz Eki ve Bununla Genişleyen Eklerle Kurulan Bazı Tek Örnekler Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi* 6 (1): 59-78.
- Doğan, Nuh. 2024. "Türkçede Gramatikal Bir Çöp Kutusu: İkilemeler". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 34 (34): 77- 85.
- Doğan, Büşra, Özlem Yiğitoğlu. 2024. "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesinde (TİEM 73) İkilemelere Katkılar". *Dil Araştırmaları* 18 (18): 77-97.
- Durgut, Hüseyin. 2004. "Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler". *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*. 20-26 Eylül 2004. Ankara: Türk Dil Kurumu. 805- 814.

Tiem 73 Kur'an Çevirisi Örneğinde Sıralı İfadeler

- Erdem, Mehmet Dursun. 2005. "Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine". *Bilig Türk Dünyası Bilimler Dergisi* 33 (33): 189-225.
- Eren, Hasan. 1949. "İkiz Kelimelerin Tarihine Dair". *Dil- Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7 (7): 283-286.
- Ergin, Muharrem. 2009. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, Annemarie von. 2003. *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güngör, Okan Celal. 2018. "Memluk Kıpçak Türkçesinde İkilemeler". *The Journal of Academic Social Science Studies* 65 (65): 105-122.
- Hatipoğlu, Vecihe. 1981. *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hirik, Erkan. 2018. "Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları". *Türkiyat Mecmuası* 28 (28): 37-65.
- Karaman, Ahmet. 2021. "Eski Türkçede (VIII.- XII. Yüzyıl) İkilemeler." Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Karaman, Ahmet. 2019. "Yenisey Yazıtlarında Geçen Adırlı- Seçlin- İkilemesi Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 67 (67): 7-26.
- Kargı, Ölmez, Zühal. 1997. "Kutadgu Bilig'de İkilemeler (1)", *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7 (7): 19-40.
- Keskin, Berker. 2021. "Eski Uygurca İkilemelere Katkıları". *Journal of Turkology* 31 (31): 151-175.
- Kılıç, Ayşe. 2019. "Türkçe İlk Kur'an Tercümelelerinde İkilemeler". *II. Genç Türkologlar Çalıştayı*. Ed. Hüseyin Yıldız- Abdülkadir Öztürk. 4-5 Nisan 2019. Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları. 462-477.
- Kök, Abdullah. 2004. "Karahanlı Türkçesi Satır- Arası Kur'an Tercümesi TIEM 73 1v- 235v/2, Giriş- İnceleme- Metin- Dizin." Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nalbant, Mehmet Vefa, Mustafa Ağca. 2020. "Eski Uygur Türkçesi Metinlerinin Sözlükselliği ve Sözlük Yöntemi: Metin İçi Sözlük". *Türkbilig* 39 (39): 95-105.
- Ölmez, Mehmet. 2017. "Eski Uygurca İkilemeler Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 65 (65): 243-311.
- Ölmez, Mehmet ve Gönül Aris. 2019. "Eski Uygurca Ölüler Kitabı'ndaki İkilemeler Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 67 (67): 39-64.
- Özkan, Bülent. 2011. "Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar". *Turkish Studies* 6 (1). 1572- 1594.
- Sarı, İsa. 2018. "Eski Türkçede Eşmerkezli Birleşik Sözcük Yapıları". *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*. 1-7 Haziran 2018. İstanbul: Kesit Yayınları. 1252- 1267.
- Sev, Gülsel. 2004. "Dîvânü Lügâti't-Türk'te İkilemeler". *Türk Dili* 634 (634): 497-510.
- Sevim, Simge. 2019. "Kşanti Kılğuluk Nom Bitig ve Daşakarmapathāvadānamālā'da İkilemeler." Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şen, Serkan. 2003. "Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler." Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şen, Serkan. 2015. "Tunyukuk Yazıtındaki İda Taşda İkilemesi Üzerine". *Dil Araştırmaları* 17 (17): 95-102.

- Tietze, Andreas. 1966. "Reduplikasyon ve (r) ile Kurulmuş Çift Sözcükler". *Reşit Rahmeti Arat İçin*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. 423-429.
- Tokay, Yaşar. 2013. "Evliyâ Çelebi Seyahat-Nâmesi'nde İkilemeler". *Journal of Turkish Studies* 8 (9): 2401-2416.
- Toprak, Funda. 2005. "Harezmi Türkçesinde İkilemeler". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 5 (2): 277-292.
- Tuna, Osman Nedim. 1949. "Türkçede Tekrarlar". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 3 (3): 428-447.
- Tuna, Osman Nedim. 1950. "Türkçede Tekrarlar 2". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 4 (4): 35-82.
- Tunca, H. 2011. "Eski Anadolu Türkçesinde İkilemeler." Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Uluç, Burcu. 2024. "Tarihî Türk Şivelerinde İkilemeler." Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Usta, Halil İbrahim. 2000. "Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma". *Türk Dili* 579 (579): 209-216.
- Ünlü, Suat. 2004. "Karahanlı Türkçesi Satır- Arası Kur'an Tercümesi TİEM 235v- 3-450r7, Giriş- Metin- İnceleme -Analitik Dizin." Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, Hüseyin. 2011. "Divân-ı Hikmet'te İkilemeler Üzerine". *International Journal of Social and Economic Sciences* 1 (1): 41-46.
- Yıldız, Hüseyin. 2012. "Eski Uygur Türkçesinde İkilemelerde Yer Değiştirme Meselesi- İkileme Grupları, Köprü İkileme ve Kelimeler Arası Kavram Geçişleri-". *IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildiri Kitabı*. Ed. Ömür Ceylan. İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları, 141- 155.
- Yıldız, Hüseyin. 2013. "Eski Uygurca Dışavustık'ta İkilemeler Üzerine Notlar." *Bengü Belâk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ed. Bülent Gül. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Armağan Dizisi. 465-482.
- Yıldız, S. B. 2019. "Eski Uygurca Maitrisimit'te İkilemeler (Kumul Nüshası)". Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kısaltmalar

A.: Arapça

Çağ.: Çağatay Türkçesi

F.: Farsça

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish

Kıp.: Kıpçak Türkçesi

Osm.: Osmanlı Türkçesi

Sr.: Sanskritçe

T.: Türkçe

Xak.: Karahanlı Türkçesi

